

НЕКРОПОЛІСТИЧНІ ПАМ'ЯТКИ

Сергій ЗОЗУЛЯ
(Київ-Ніжин)

Поховання представників родини Де ля Флізів в Україні: до проблеми локалізації

Зайве говорити про відомість імені Домініка П'єра Де ля Фліза (de la Flize), більше відомого в сучасній йому російській транскрипції – Даміана (або Дем'яна) Петровича Де ля Фліза (Деляфліза, Де Ляфліза), і про значимість його внеску до етнографічних досліджень в Україні середини ХІХ ст. Зібраний Де ля Флізом обширний і цікавий матеріал із топоніміки, топографії, народної медицини, побуту, звичаїв на території Київщини відразу ж привернув увагу провідних науковців [1]. Визначаючи значення деляфлізівських етнографічних альбомів, А.М.Піпін наприкінці ХІХ ст. відзначав, що “до последней минуты в нашей литературе нету книги, которая выполнила бы задание, поставленное Деляфлизом” [2]. Згодом, у 1920-х та впродовж 1960-1980-х років поодинокі дослідники епізодично також зверталися до деляфлізової спадщини [3], і своєрідним резюме цього досліджу може бути оцінка альбомів Д.П.Де ля Фліза в монографії “Етнографія Києва і Київщини”: “...таблиці народного одягу першої половини ХІХ ст. (з альбомів Д.П.Де ля Фліза – *авт.*) ... унікальне явище, яке не втратило свого значення й на сьогодні” [4]. В середині – другій половині 1990-х років було видано альбоми Д.П.Де ля Фліза, чому передувало кілька нових досліджень. Зокрема, зусиллями українського вченого В.І.Наулка та його італійського колеги Я.Матвійшина за матеріалами архівів Франції вдалося визначити точну дату і місце народження Домініка П'єра, певні епізоди з родинної історії Де ля Флізів [5]. Найбільш ґрунтовним і цілісним дослідженням щодо життя і діяльності Д.П. Де ля Фліза можна вважати передмову В.І.Наулка та В.Ф.Горленка, вміщену у згаданому виданні альбомів [6].

Проте, хоч і невелика за обсягом, але досить вичерпна сучасна література про життя і діяльність відомого лікаря й етнографа, все ще має кілька незаповнених лакун. Жодною мірою досі студії не охоплювали родинних зв'язків Де ля Флізів в Україні, окрім кількох загальних фраз; відсутні відомості про характер цих зв'язків, їх географію, долю представників цієї цікавої родини тощо.

У долі самого Домініка П'єра Де ля Фліза втаємниченою залишилася інформація про останні роки його життя. Відомо лише те, що він після виходу у відставку в 1858 р. з посади наглядача Державних маєтностей Київської губернії проживав у родині свого сина Миколи в Ніжині, де і помер у 1861 р. [7]. Цю інформацію В.І.Наулко та В.Ф.Горленко віднайшли в передмові М.Д.Де ля Фліза до публікації спогадів свого батька в "Русской старине" [8]. Переселяючись з Київщини, Д.П.Де ля Фліз продав помешкання в Київській губернії, а натомість придбав невеликий маєток – "землю" – у с. Синяки (з 1939 р. – Григоро-Іванівка), що за 4 версти від Ніжина [9]. І цілком вірогідно, що він проживав у новому маєтку, а в Ніжині, у родині сина, можливо, постійно перебував лише в останні дні (місяці) життя. Ні підтвердити, ні спростувати таке твердження документально поки-що не вдалося: метричні книги запису померлих приходу сільської церкви Олени та Костянтина за 1861 р. відсутні, не знаходимо такої інформації й у метриках ніжинських міських храмів. Найперше – в метриках Троїцької церкви, оскільки до її парафії належала сім'я М.Д.Де ля Фліза [10]. Натомість, відсутність метричних записів про смерть за 1861 р. парафії Соборно-Миколаївської церкви [11] – центральної і найбільш "престижної" в місті, дає право допустити, що потрібні відомості можуть міститися також у метричних книгах указанного храму. Відтак, місце поховання Д.П.Де ля Фліза слід шукати на території кладовищ, найбільш часто користованих у практиці поховань по парафіям означених храмів: сільського приходського в Синяках (або церковного цвинтаря сільської церкви Св.Олени та Костянтина), а також Мироносницького та Грецького в Ніжині.

Гіпотетично пролити світло на питання можуть сторінки родинної історії Де ля Флізів. Син надвірного радника Домініка П'єра (Даміана Петровича) Де ля Фліза, титулярний радник Микола Даміанович у 1854 р. переїхав до Ніжина, отримавши посаду штатного наглядача місцевого повітового училища [12]. За три роки, обіймаючи ту ж посаду, він уже мав ранг колезького асесора [13], а ще за два роки склав присягу на вірність російському імператорові, прийнявши, таким чином, російське підданство [14]. В повітовому училищі М.Д.Де ля Фліз беззмінно працював до 1867 р., коли у віці 49 років звільнився, отримавши ранг надвірного радника у відставці [15]. В 1857-1858 р. він одружився на 16-річній Юлії (Джулії) Францівні Куликовській, доньці вчителя

За свідченнями І.Ю.Спаського в Ніжинському архіві до II Світової війни був особовий фонд Д.П.Де ля Фліза, який містив дві його фотографії. На сьогодні є лише відбиток із картини роботи Ніколя Туссена, де зображений або Домінік П'єр де ля Фліз, або його дядько Шарль, кавалер ордена Почесного легіону, теж військовий хірург. Зображення взяте з передмови до видання альбомів Д.П.Де ля Фліза

Ніжинської гімназії, яка в 1858 р. подарувала йому сина Миколу [16], а через два роки – доньку Софію, названу на честь покійної матері Миколи Даміановича [17].

Після виходу у відставку сім'я М.Д.Де ля Фліза перебралася до батьківського маєтку в Синяках, про що може свідчити факт одруження 4 січня 1881 р. Софії Миколаївни Де ля Фліз із сином місцевого дворянина Олексієм Володимировичем Петровським, при чому наречена в метричному записі про шлюб записана як “жительниця села Синяков” [18]. Факт проживання Де ля Флізів у Синяках після 1867 р. підтверджує й запис про смерть дружини Де ля Фліза-молодшого Юлії Францівни: вона померла у віці 53 років у Синяках 9 січня 1896 р. від катару шлунку, будучи вже вдовою [19]. Дата і місце смерті самого М.Д.Де ля Фліза досі остаточно не визначені. В 1881 р. він ще був живий, про що свідчить його присутність у якості шлюбного поручителя на весіллі своєї доньки Софії [20]; друкуючи ж мемуари Д.П.Де ля Фліза в 1891 р., редактор “Русской старины” зазначає, що його син (тобто М.Д.Де ля Фліз) на момент публікації вже помер [21], – таким чином син Домініка П'єра помер між 1881-1891 р. В метричних записах про смерть по парафії церкви Олени і Костянтина с. Синяків указаних років ім'я М.Д.Де ля Фліза відсутнє. Не знаходимо його і серед померлих за метричними книгами ніжинських церков цього ж періоду [22].

Найбільш складним є питання про локалізацію поховань представників цієї родини. Місце останнього спочинку дружини Домініка П'єра Де ля Фліза Софії достеменно невідоме, – вона померла ще в старому маєтку на Київщині, де, можливо, й похована. Вдову М.Д.Де ля Фліза, яка померла в Синяках, було поховано на сільському приходському кладовищі [23]. Її доньку Софію Петровську, що спочила тут-таки в Синяках 30 березня 1916 р., було поховано на цвинтарі сільської церкви [24], поруч із могилою її свекра, полковника у відставці, статського радника Володимира Васильовича Петровського (1885) [25] та могилою його (свекра) молодшого сина Петра (1890) [26]. Відтак, поховання Софії Миколаївни слід відносити скоріше до родинного некрополя Петровських, аніж Де ля Флізів.

Відсутність безпосередніх указівок на поховання батька й сина Де ля Флізів дозволяє висловити кілька припущень. Перше: про поховання їх обох (або тільки Де ля Фліза-старшого) в Ніжині, на Мироносницькому або Грецькому кладовищі [27]. Останній варіант імпонує більше з огляду на помітний зріст “престижності” цього кладовища в середовищі місцевої станової еліти [28]. Друге: про поховання на парафіяльному кладовищі с. Синяки. На користь цієї версії може слугувати гіпотеза, що згодом дружину Миколи Даміановича було поховано поруч із чоловіком, а можливо – й свекром. Третій варіант – що когось із них (або й обох) було поховано на території маєтку в Синяках – найменш вірогідний, оскільки відразу ж виникає питання, чому Юлія Францівна Де ля Фліз похована окремо від чоловіка. Більше того, її ховали за римо-католицьким обрядом і – всупереч тогочасному звичаю [29] – не на Католицькому кладовищі Ніжина, де уже був похований її батько, а на сільському православному кладовищі [30]. Поясненням цьому може бути бажання люблячої і вірної дружини вічно спочивати поруч із чоловіком. Те ж саме можна зауважити щодо варіанту поховання обох Де ля Флізів на цвинтарі сільської церкви в Синяках: чому ж дворянка і дружина останнього не була похована біля чоловіка, а знайшла свій останній спо-

кій на сільському кладовищі? Тому припущення щодо парафіяльного кладовища в с. Синяки здається найбільш ймовірним.

Сучасний стан сільського кладовища с. Григоро-Іванівка суттєвої допомоги у вирішенні проблеми локалізації поховань Де ля Флізів надати не зможе. Від найдавнішої його частини залишилося кілька рядів ґрунтових поховань, здебільше без надмогильних знаків. За тими надмогильними знаками, що наявні на сьогодні, найбільш ранні можна датувати передвоєнним часом – другою половиною 1930-х років. Однак, кілька з них мають ознаки дореволюційних: біля надголів'я є цегляні призматичні основи з вмурованим посередині вертикальним залізним осердям – залишкам від металевого кованого хреста. Одна з могил, навіть, має майже двометровий дерев'яний хрест, але без епітафії. Про більш складні надгробні конструкції – кам'яні або цільно-металеві монументи, надгробні плити, які б вирізняли поховання знатних осіб, зайве говорити – час і суспільна мораль радянської доби зробили своє.

Відтак, питання про час і місце смерті двох найбільш відомих представників родини Де ля Флізів – Домініка П'єра та його сина Миколи Даміановича досі залишається відкритим.

Щодо місця поховання, то однозначно можна твердити, що з-поміж шести визначених представників цієї родини, які проживали на території України, Ніжинщина дала спочинок практично кожному з них: колишньому лейб-медику наполеонівської армії, згодом лікарю Державних маєтностей Київської губернії, а також видатному етнографу, надвірному раднику Домініку П'єру (Даміану Петровичу); його сину, штатному наглядачу Ніжинського повітового училища, надвірному раднику Миколі Даміановичу; дружині останнього, доньці представника ніжинської польської громади колезького радника Франца Куликовського Юлії; а також їх доньці Софії Миколаївні, через котру Де ля Флізи поріднилися ще з одними представниками місцевої станової і військової еліти Петровськими.

Єдиного масиву поховань представники цієї родини не утворили: Де ля Фліз-старший похований або на одному з ніжинських кладовищ (швидше за все – на Грецькому, нині – Центральне Троїцьке міське кладовище), або на парафіяльному кладовищі с. Синяки, де документально засвідчено поховання дружини його сина Миколи Даміановича. С.М.Петровська (Де ля Фліз) – також похована в Синяках, але на цвинтарі парафіяльної церкви Олени і Костянтина, поруч зі своїми новими родичами. Точна дата смерті і місце поховання Де ля Фліза-молодшого допоки не відомо. Найбільш логічною здається версія щодо поховання батька й сина Де ля Флізів у Синяках на сільському кладовищі, де разом із похованням дружини Миколи Даміановича сформувався своєрідний родинний некрополь (пантеон) Де ля Флізів.

На жаль, жодне з поховань Де ля Флізів до сьогодні не вціліло і, відтак, існує лише в нашій пам'яті як частина віртуального елітного Некрополя старого Ніжина, як частина історичної пам'яті українського народу.

ПОСИЛАННЯ ТА ЗАУВАЖЕННЯ

1. Їх увагу, в першу чергу, привернув ілюстративний матеріал альбомів Д.П.Де ля Фліза. Він використовувався для ілюстрування досліджень Хв.Вовка з української антропології, в “Ілюстрованій історії України” М.С.Грушевського; на основі малюнків Де ля Фліза О.М.Лазаревський в “Описании Старой Малороссии” зробив типологізацію української культової тридільної архітектури Полтавщини; (Див.: Наулко В., Горленко В. Творча спадщина Де ля Фліза (передмова) // Д.П.Де ля Фліз. Альбоми. – Том перший. Серія “Етнографічно-фольклорна”. – К., 1996. – С. 7-18). Проте, найґрунтовніше дослідження цього часу спадщини М.П.Де ля Фліза – опис чотирьох із семи альбомів – було зроблено М.Ф.Біляшівським у “Киевской старине” (1889, Т. 26, №7; 1891, Т. 32, №3).
2. Пыпин А.Н. История русской этнографии. – Т. III. Этнография малорусская. – СПб., 1891. – С. 193.
3. Див.: Алексеев М.П. К вопросу об этнографических работах Де ля Флиза // Вісник Одеської комісії краєзнавства при ВУАН. – Одеса, 1925. – Ч. 2-3; Горленко В.Ф. Нариси з історії української етнографії. К., 1964. – С. 226-233; *Він же*. Деляфлиз как этнограф // Советская этнография. – 1973.- №1; Скуратівський В.Г. Етнографічна діяльність Деляфліза // Народна творчість та етнографія. – 1981. – №5. – С. 67; Адаменко А.Г. Деляфлиз и его работы по описанию бывших окрестностей Киева // Киев в фондах ЦНБ АН УССР. – К., 1984.
4. Етнографія Києва і Київщини. – К., 1986. – С. 14.
5. Наулко В., Матвійшин Я. Нові відомості про Де ля Фліза // Київська старовина. – 1993. – №5. – С. 52-54.
6. Див.: Наулко В., Горленко В. Творча спадщина Де ля Фліза... – С. 7-18.
7. Там само. – С. 11.
8. Поход Великой армии в Россию в 1812 г. Записка де-ла-Флиза, доктора французской императорской гвардии. Перевод с французской рукописи автора // Руская старина. – 1891. – Т. 71. – С. 451.
9. Там само. – С. 451.
10. Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. 1359, оп. 1, спр. 1082, арк. 21. Цей висновок можна зробити, судячи із записів про народження дітей М.Д.Де ля Фліза в метричних книгах саме Троїцької церкви в м. Ніжині.
11. Д.П.Де ля Фліз ймовірно від народження був римо-католиком. Провінція Нансі, де він народився, в Західній Франції не відносилася до гугетонських (тобто протестанських). Іншим аргументом на користь католицизму Де ля Фліза-старшого є конфесійна приналежність його невістки Юлії Францівни Куликовської, котра походила з місцевої польської католицької родини. Однак, залишившись жити в Російській імперії й одружившись на представниці української православної родини Маркевичів, згодом вступивши на державну службу, Домінік П'єр перейшов у православ'я. Єдиний його син Микола був православного віросповідання, що засвідчено в його службових документах (див. формулярний список М.Д.Де ля Фліза: ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1100, арк.20 зв.-21).
12. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1078, арк. 13.
13. Там само, ф. 1359, оп. 1, спр. 1082, арк. 5.
14. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 127, оп. 2а, спр. 2833, арк. 15. Очевидно, на це рішення мав певний вплив переїзд до Ніжина Д.П.Де ля Фліза. Сам Домінік П'єр перейшов у російське підданство ще в 1832 р. (ДАЧО, ф. 127, оп. 2а, спр. 2833, арк. 8). Для Де ля Флізів питання підданства було дилемою з огляду на певні майнові права у Франції і, одночасно, з питанням державної служби в Російській імперії. Можливо, даючи присягу російському імператорові Д.П.Де ля Фліз мав сподівання, що французькі родові маєтності успадкує його син, що все ще залишався підданим французького правителя. Однак, чи то пріоритет державної служби в новій батьківщині, чи то втрата спадкових прав у Франції (або і те, і інше водночас) привели до зазначеного рішення М.Д.Де ля Фліза в 1858 р., коли він порушив перед чернігівським цивільним губернатором клопотання про зміну підданства (ДАЧО, ф. 127, оп. 2а, спр. 2833, арк. 1).
15. ВДАЧОН, ф. 1359, оп. 1, спр. 1123, арк. 1.
16. Там само, ф. 679, оп. 19, спр. 229, арк. 100.

17. Там само, ф. 679, оп. 19, спр. 229, арк. 114. Інформація щодо дружини Д.П.Де ля Фліза метричними записами поки-що не підтверджена, але вичленена зі службових документів її сина Миколи та із записів про одруження онуки Софії. Мати М.Д.Де ля Фліза Софія Володимирівна походила з відомого українського старшинського роду Маркевичів, була небогою генерала-лейтенанта Гудовича, що фактично врятував Домініка П'єра від розстрілу й у якого він певний час проживав після полонення, а також була рідною тіткою українського історика й етнографа М.А.Маркевича. Д.П.Де ля Фліз одружився з нею між 1813-1817 р. Померла С.В.Де ля Фліз у 1843 р. в маєтку Де ля Флізів на Київщині, похована, вочевидь, там же (див.: Поход Великої армії в Росію... – С. 452).
18. ДАЧО, ф. 679, оп. 10, спр. 187, арк. 89 зв.
19. ВДАЧОН, ф. 679, оп. 19, спр. 464, арк. 54 зв. Юлія Францівна Де ля Фліз записана сільським священиком у церковній метричній книзі як “Юлія Володимирівна”. Помилки в парафіяльній документації зустрічаються досить часто. Можливо, саме так, більш звично для місцевої традиції, її називали знайомі, друзі, сусіди тощо.
20. ДАЧО, ф. 679, оп. 10, спр. 187, арк. 90.
21. Поход Великої армії в Росію... – С. 451.
22. Щоправда, це не дає однозначного натяку на ймовірне місце його смерті: померти М.Д.Де ля Фліз міг у своєму синяківському маєтку, а поховальні треби могли відправлятися священиками однієї з міських ніжинських церков як тут-таки в Синяках, так і в Ніжині. Відтак, і похований він міг бути як у Синяках, так і в Ніжині.
23. ВДАЧОН, ф. 679, оп. 19, спр. 464, арк. 55.
24. ДАЧО, ф. 679, оп. 10, спр. 1611, арк. 105.
25. Там само, ф. 679, оп. 10, спр. 442, арк. 203.
26. Там само, ф. 679, оп. 10, спр. 170, арк. 103 зв.
27. Про це можна судити, аналізуючи записи про місце поховання небіжчиків із метричних книг приходу цієї церкви. Представників нижчих верств – міщан, козаків, селян – зазвичай ховали на Мироносницькому (в другій половині ХІХ ст. це кладовище почали також називати Троїцьким, за назвою основної парафіяльної церкви), рідше – на Іоанно-Богословському (інша його назва – Іоанно-Милостиве) (обидва кладовища вважалися загальноміськими). Для соціальної еліти основним місцем поховання слугувало здебільше Грецьке кладовище, що межувало з Мироносницьким і відділялося від нього лише неглибокою канавою, а наприкінці ХІХ ст. взагалі злилося в єдине кладовище.
28. Про можливі причини такої елітності див.: Зозуля С.Ю. Зміна поколінь ніжинських науковців протягом 1920-х років: проблема структуризації та доля кількох яскравих репрезентантів (за матеріалами вивчення некрополя професури Ніжинської вищої школи) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Тематичний випуск: Біографічна некрополістика в контексті сучасної історичної науки: джерела та результати досліджень / Національна Академія наук України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського. – Т.9. – К., 2002. – С.105-119.
29. Див.: Зозуля С.Ю., Потапенко М.В. Католицький некрополь м. Ніжина: до проблеми ідентифікації // Поляки в Ніжині. – Вип. II. – Ніжин, 2004. – С.97-113.
30. ВДАЧОН, ф. 679, оп. 19, спр. 464, арк. 54 зв.

